

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ**

БРАЦУН ІННА ЛЕОНІДІВНА

УДК 141.132: 37.013.73

**РОЛЬ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ
У СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Черкаському державному технологічному університеті, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент, академік Академії вищої школи України, **БОЙКО Анжела Іванівна**, Черкаський державний технологічний університет, завідувач кафедри філософських та політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент **ФІНІН Георгій Іванович**, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін;

кандидат філософських наук, **КОРЖ Ганна Вікторівна**, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться 15 травня 2017 року о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.07 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «14» квітня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. О. Дроботенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження. Вплив освіти на сучасне суспільне життя і людину значно посилюється у добу прискорення постіндустріальних соціокультурних трансформацій, спрямованих на конституювання суспільства знань. Питання, якою має бути освіта у суспільстві знань, як вона впливатиме на подальший розвиток цивілізації, як удосконалити систему освіти, зробити її здатною оперативної та ефективно відповідати на запити часу, належать до гостроактуальних як на локальному, так і на глобальному рівні. Освітня євроінтеграція України для посилення її ефективності також потребує з'ясування перспективи її саморепрезентації як соціальної технології із використанням тих можливостей, які відкриває медійна субкультура.

Актуальність теми дослідження обумовлюється також і нагальною потребою розширення проблемного поля філософії освіти, виявлення її евристичного потенціалу через проникнення до тих тематичних сегментів, які зазвичай вважаються прерогативою соціальної та політичної філософії. Без дослідження проблем, що знаходяться на межі з іншими тематичними сферами сучасної філософської думки не можливо здійснювати широкі міждисциплінарні синтези, які необхідні для дослідження перспектив розвитку сучасної освіти та визначення її соціальної релевантності.

Це є важливим моментом у ситуації перманентної кризи, яку переживає Україна. Зубожіння населення спричиняє падіння престижу освіти, розуміння її значущості для модернізації усіх сфер суспільного життя. Як свідчить успішний світовий досвід, подолання таких криз, розвиток освіти є важливою складовою антикризового менеджменту у сучасних суспільствах, які знаходяться в процесі конституювання суспільства знань. Ці суспільства здатні зробити освіту соціально ефективною, але без виваженої стратегії її реформування може призвести до негативних наслідків, якщо не ураховувати можливості перебирання освітою на себе функції універсальної соціальної технології.

Можливості застосування освітніх і виховних практик у соціальному і політичному досвіді здебільшого розглядаються у соціально-філософському та політологічному аспектах. Через це формалізується освітня складова суспільно перетворюючих процесів. Перенесення ж основного смислового акценту з так званої «чистої» форми на репрезентацію освіти як соціальної технології на макрорівні теоретичної рефлексії відкриває нові горизонти в осмисленні еволюції системи освіти і соціальних систем, що починають конституюватись на зразок освітніх. У цьому зв'язку потребує перегляду просвітницька інтуїція щодо всемогутності виховання, яка зазнала нищівної критики у добу індустріалізму.

На відміну від Західної Європи, де філософія освіти, не втрачаючи своєї дисциплінарної ідентичності, активно залучається до розробки соціально-філософської та політологічної проблематики, в Україні ця тенденція тільки заявляє про себе у працях вітчизняних дослідників, серед яких передусім треба назвати В. Андрущенко, Б. Буяка, С. Клепка, М. Култаєву, С. Пролеєва, Н.

Радіонову, М. Триняк та інших.

Принципове значення для розробки загальної концепції дисертації мали роботи, присвячені розкриттю внутрішнього взаємозв'язку між розвитком освіти та суспільства. Значний внесок до розробки цієї проблематики зробили І. Бех, А. Бойко, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, М. Михальченко, С. Ніколаєнко, В. Пазенок, І. Предборська, С. Пролєєв, І. Степаненко, М. Степко, В. Шинкарук, В. Яблонський та інші автори, які займаються дослідженням модернізації української системи освіти та її глобалізаційними викликами.

Принципове значення для цього дослідження мав сучасний дискурс постіндустріалізму у різних його версіях (Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен, Ф. Феррароті, Д. Етціоні; Е. Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, М. Кастельс, М. Маклюєн, А. Урсул та інші) та його освітні імплікації. Концептуальні засади суспільства знань та його трансформація у суспільство освіти розглядаються у працях Б. Братаніча, Д. Дзвінчука, К. Корсака, В. Кременя, В. Кушерця, В. Огнев'юка та інших.

Оскільки значне місце у дисертації займає проблемна лінія – «освіта і соціальна інженерія» - це дослідження спиралось на праці Дж. Дьюї, К. Поппера, Ю. Габермаса, О. Гьофе, М. Бойченка, С. Пролєєва та інших. Особливо важливими у методологічному плані для цієї роботи були розробки, що стосуються рольової реальності сучасних суспільств. Це праці І. Гофмана, Р. Даренторфа, Н. Корабльової та інших.

Принципове значення в аспекті філософсько-освітнього та соціально-філософського аналізу реформування освітнього простору в контексті принципів Болонського процесу мають роботи В. Андрущенко, О. Гомілко, Л. Горбунової, О. Дольської, І. Зязюна, С. Клепка, В. Кременя, О. Марченко та інших. Оцінки переваг і вад цієї системи коливаються від позитивних до негативних, що вимагає дотикової верифікації досліджень, на основі яких вони були зроблені. Дослідження регіоналізації системи освіти представлене у таких авторів, як І. Калина, Н. Карташова, М. Махмутов, О. Олейнікова, І. Смирнов, З. Соловійова, Л. Соломко, Р. Шакуров, М. Швецов та інші.

У дисертації розвинуто ідеї сучасної західної емансипаторської та критичної педагогіки, їх адаптація до українських реалій міститься у працях І. Дорожко, С. Клепка, К. Корсака, І. Радіонової, М. Триняк та інших.

Попри існування значної кількості праць, присвячених окремим тематичним блокам дослідження, роль освіти як соціальної технології у суспільстві знань ще не була предметом системного теоретичного аналізу у проблемному полі філософії освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до комплексної теми Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди – «Філософія освіти і духовне оновлення українського суспільства» (ОПШУ006439, № 03 – 038 від 25 травня 2011 року). Тема дисертації затверджена Вченою радою Черкаського державного технологічного університету (протокол № 5 від 17 грудня 2012 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні соціально-технологічної ролі освіти в суспільстві знань.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення наступних **завдань**:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження суспільно перетворюючого потенціалу освіти;

– виявити підстави і основні напрями зміни ролі освіти в суспільстві знань;

– виявити умови функціонування освіти як універсальної соціальної технології у постіндустріальних соціокультурних контекстах;

– розкрити передумови і наслідки педагогізації сучасного суспільного життя;

– розкрити діалектику саморепрезентації освіти у ролі суб'єкта та об'єкта соціального замовлення;

– уточнити статус і зміст освітньої ідеології в суспільстві знань;

– дослідити засоби подолання маніпуляції поведінкою членів суспільства знань завдяки їхній участі в освітніх процесах;

– виявити соціально-технологічну роль освіти у процесах суспільної модернізації;

– обґрунтувати статус знань в освітніх практиках у суспільстві знань.

Об'єкт дослідження – освіта у реаліях суспільства знань.

Предмет дослідження – функціональний потенціал освіти у суспільстві знань.

Методологічна основа дослідження. Дисертаційне дослідження здійснено на основі комплексної методологічної програми, що дозволила розкрити роль освіти як соціальної технології у суспільстві знань. В основу цієї програми покладені принципи системності, історизму, єдності теорії і практики у розгляді освітньої реальності суспільства знань. У дисертації на комплементарних засадах застосовані загальнометодологічні принципи наукового дослідження – комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість та достовірність наукових результатів. Зокрема, в роботі використано: порівняльно-історичний метод (для виявлення спадкоємності та інновативності педагогізованих соціальних технологій у індустріальному, постіндустріальному суспільстві та суспільстві знань); методи системного та структурно-функціонального аналізу (для виявлення місця освіти як соціальної технології серед інших технологій суспільства знань); феноменологічний метод (для опису контрфактичності суспільства знань та освітніх репрезентацій у його просторі), діалектичний метод (для виявлення соціальних суперечностей переходу інформаційного суспільства до суспільства знань); інтерпретативні методи (для осмислення специфіки та підстав для порівняння різних концептуальних підходів до визначення сутності освіти); аналітико-прогностичний метод (для виявлення перспектив становлення і основних шляхів утвердження суспільства знань в Україні), синергетичний метод, а також елементи емпіричних методів (порівняння, моніторинг наявних процесів у вітчизняній системі освіти).

Застосування цих методів дозволило виявити специфіку функціонування освіти як соціальної технології у гіпотетичних реаліях суспільства знань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше здійснено обґрунтування конститутивної ролі освіти у структуруванні суспільства знань як педагогізованої соціальної реальності.

Наукова новизна конкретизована у таких положеннях:

Вперше:

- обґрунтовано можливість функціонування освіти як універсальної соціальної технології у контрфактичних реаліях суспільства знань, де освітні та виховні практики містять у собі елементи соціального навчання і соціальної етики, внаслідок чого зростає культура застосування і трансляції знань, а також стає прозорою відмінність між їхньою дидактичною та ідеологічною адаптацією, що сприяє залученню широких верств населення до активного конституювання педагогізованого, а відтак й відповідального суспільства;

- обґрунтовано можливість функціонування освіти як особливої соціальної технології, що упорядковує сукупність пізнавальних та комунікативних процедур та операцій, через які відбувається продукування, трансляція та обробка суспільно значущих знань. Освіта у суспільстві знань самореферентується як соціальна технологія у її широкому розумінні, тобто як суспільно перетворююча практика, ефективність якої інституціонально посилюється через систему навчальних та виховних практик;

- в суспільстві знань освіта радикально змінює свою суспільну роль: з одного з поміж багатьох соціальних інститутів (як це було у традиційному і навіть модерному суспільстві) вона перетворюється на провідну соціальну систему. Підставами для такої зміни якості є значне зростання ролі знань у функціонуванні усіх соціальних інститутів та соціальних систем, а також поступове, але неухильне утвердження якісно нових, інновативних механізмів створення знань, серед яких ключову роль відіграє формування режиму постійного і глибокого залучення кожного члена суспільства у процес освіти упродовж життя;

- обґрунтовано, що освітній та соціальний простори у суспільстві знань накладаються один на одний, внаслідок чого виникає специфічна рольова реальність зі змінюваними ролями Учня і Вчителя, ці дві ролі співіснують у постаті Автодидакта. Визначено взаємозв'язок та взаємозалежність цих ролей, що фіксують культурно-освітній статус особистостей та соціальних груп як носіїв певного рівня освіти, взаємини між якими формуються на основі узгодження зустрічних інтересів щодо підвищення власного рівня освіти та рівня освіти Іншого;

- виявлено соціально-технологічний потенціал освіти як суб'єкта та об'єкта соціального замовлення у суспільстві знань. Освіта більш ефективно виконує соціальні замовлення інших сфер суспільного життя (економіки, політики, права тощо), виступаючи суб'єктом, вона в усій повноті розкриває себе й як об'єкт таких замовлень.

Уточнено:

- специфіку освітньої ідеології в суспільстві знань як носія та промоутера освітніх цінностей, базових для такого суспільства. Специфіка цієї ідеології полягає у її трансверсальності – здатності швидко переходити на рівні різних

підсистем суспільства знань і реагувати на педагогічні технологічні дефіцити, які виникають у цих підсистемах;

— положення, що освіта як суспільна технологія у суспільстві знань повинна формувати навички до самостійного оволодіння інформацією, адже знання оновлюються швидше, ніж відбувається зміна поколінь. Ключовою соціальною технологією освіти стає створення механізмів та культурних технік самоосвіти, що виступає підґрунтям як освітньої, так і соціальної модернізації суспільства через посилення активного моменту соціального навчання.

Отримало подальший розвиток:

– положення, що освітній простір постає як сукупність взаємин між учасниками різного роду освітніх процесів і сферою реалізації їхніх прагнень до підвищення власного рівня освіти та здійснення завдяки цьому бажаних соціальних змін. Функціонування освітнього простору у суспільстві знань є результатом участі освіти як суспільної технології у творенні глобального соціального простору і нині можлива лише як одна із складових цього простору;

– узагальнення основних тенденцій інноваційної регіоналізації освіти як передумови її успішної адаптації до викликів глобалізації. Процеси глобалізації відбуваються на тлі регіоналізації в загальному сенсі, в тому числі регіоналізації освіти як одного з напрямків сучасного розвитку освітньої системи, що характеризується посиленням орієнтації освіти на регіональні умови і потреби.

Практичне значення дослідження полягає у розкритті можливостей реалізації соціально-технологічного потенціалу сучасної освіти та її подальших трансформацій постіндустріального зразка, окремі положення, сформульовані у дисертації, доцільно використати у розробці стратегії модернізації українського суспільства, а також у реалізації проекту мультиверсальної безперервної освіти. Результати дослідження можуть бути використані для оновлення навчальних курсів «Філософія освіти», «Педагогіка» «Соціальна філософія», «Філософія». Основні положення і висновки дисертації можуть бути використані для розробки стратегії розвитку українського суспільства як суспільства знань, в роботі органів державного управління, громадських організацій, які займаються освітньо-просвітницькою діяльністю.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи. Основні положення й висновки дисертації представлені у наукових публікаціях автора.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалась під час обговорення на науково-методологічних семінарах кафедри філософії Черкаського державного технологічного університету, а також на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки філософського факультету 2013» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 16-17 квітня 2013 р.); Міжнародна наукова конференція, присвячена 20-й річниці філософсько-теологічного факультету «Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм» (Чернівецький національний університет імені Юрія

Федьковича, м. Чернівці, 14-15 жовтня 2013 р.); Третя всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.); Перший обласний Філософський форум на тему: «Соціальні та гуманітарні технології: Філософсько-освітній аспект» (Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, 21 листопада 2013 р.); Четверта всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ, 22 березня 2014 р.); Кіровоградська сесія Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.); Дніпропетровська сесія Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект (До 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка)» (Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, 29-30 травня 2014 р.); П'ята всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ, 21 березня 2015 р.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у 7 наукових публікаціях, з них – 6 одноосібних статей у наукових фахових виданнях з філософських наук, 1 – у закордонному науковому виданні.

Структура і обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (184 позицій). Загальний обсяг роботи становить 184 сторінки, із них 165 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, здійснено огляд стану і напрямів її розробки, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, висвітлено положення, котрі визначають наукову новизну роботи, практичну цінність отриманих результатів, ступінь їхньої апробації, визначено структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження суспільно перетворюючого потенціалу освіти у суспільстві знань» – присвячено систематизації теоретико-методологічних особливостей розкриття суспільно перетворюючого потенціалу освіти, який розкривається у контрфактичних описах суспільства знань.

У підрозділі 1.1. «Конструювання педагогізованої соціальної

реальності у проблемному полі філософії освіти» обґрунтовується методологічна перспектива дослідження ролі освіти у конструюванні соціальної реальності постіндустріального зразка на основі дослідницьких програм феноменології (Е. Гуссерль, А. Шютц, П. Бергер, Т. Лукман, Б. Вальденфельс). У таких суспільствах відбувається взаємопроникнення освітніх і соціальних смислів, які в свою чергу виступають конститутивними моментами у становленні педагогізованої соціальної реальності, спосіб існування якої задається освітніми практиками. При цьому освітня реальність виступає субстанціональною основою суспільства знань, у подальшому задаючи перспективу її трансформації у суспільство знань. У сконструйованій в такий спосіб соціальній реальності система освіти формує людські якості і накопичує людський капітал, необхідний для функціонування суспільства знань. Це створює передумови для взаємопроникнення соціальної та освітньої реальності. Останнє не означає втрати їхньої відносної автономії, а лише розширює функціональний потенціал системи освіти, зокрема створює передумови для її репрезентації у культурах знань та у соціальній інженерії у її попперівському розумінні, через що відбувається педагогізація сучасних розвинутих суспільств, що мають перспективу трансформуватись у суспільство знань.

У підрозділі 1.2. «Субстанціональний і функціональний підходи у розгляді освітньої реальності» освітня реальність в аналітичних цілях розглядається у її відносній автономії. Це дозволяє визначити принципові відмінності між субстанціональним та функціональними підходами. Концептуалізацію освіти на основі її онтологізації розглядають освітню реальність в статичності. Статично зафіксований освітній простір створює ілюзію призупиненого часу у розгляді освітньої реальності, своєрідні недоторкані рамки реформаторських зусиль, спрямованих на функціональну оптимізацію системи освіти. Цим пояснюється методологічна вимога десубстанціалізації концептуалізацій як соціальної, так і освітньої реальностей, можливості синтезу та гібридизації яких виявляються у площині структурно-функціонального аналізу. У цій площині репрезентації освіти у контекстах епістемної культури суспільства знань можуть висувати домагання на статус універсальної соціальної технології, не втрачаючи при цьому своїх конститутивних онтологічних характеристик.

У підрозділі 1.3. «Міждисциплінарний підхід у дослідженні соціально-технологічної складової сучасної освіти» обґрунтовується необхідність залучення досягнень інтегрованого людино- і суспільствознавства до експлікації технологічних можливостей самореалізації освіти, що дозволяють їй функціонувати також і в статусі універсальної соціальної технології. Залучення можливостей міждисциплінарного підходу дозволяє аргументовано поглибити просвітницьку інтуїцію щодо «всемогутності виховання» та просвітницький ідеал «освіченої людини» у реаліях мобільного та активного суспільства із урахуванням викликів глобалізації. Соціальна інженерія, яка ґрунтується на освітніх і виховних практиках, керується настановами освітньої і політичної ідеології. Вони проникають одна в одну і активно впливають на освітній менеджмент і маркетинг. Вони задають габітус Вчителя і науковця, який має

свої відмінності у різних культурах, від мас-медійної презентації педагогічних професій залежить їх соціальний престиж. Синтез філософії освіти, соціальної педагогіки, соціальної психології та соціальної етики дозволяє оптимізувати соціально-технологічний потенціал сучасної освіти.

У другому розділі **«Освіта у суспільстві знань: людиномірність соціальної інженерії»** аналізуються передумови перетворення освіти на універсальну соціальну технологію і посилення її цивілізаційної значущості.

У підрозділі **2.1. «Освітній вимір соціальної інженерії»** розкривається тенденція зростання освітньої складової у сучасних соціальних технологіях, які демонструють тенденцію до її посилення. Це сприяє зростанню дидактичної культури широких верств населення, хоча і криє у собі ризики заміни ідеалу «освіченої людини» на ідеал «обізнаної» людини. Певним компромісом між ними можна вважати ідеал «компетентної людини», який домінує у сучасній медіа-освіті, яка в останні роки значно посилила вплив на соціальну інженерію та широко застосовує новітні освітні технології. Через діалектичний взаємозв'язок між ними покращується функціонування освіти у якості універсальної соціальної технології, яка задає алгоритм соціальних перетворень на мікро- і макрорівнях суспільного життя. У таких констеляціях навчальні і виховні практики інституалізованої освіти вторгаються у світ повсякденності, а також у політичне та економічне життя суспільства. Як конститутивний елемент мережевого суспільства вони задають транскультурний профіль соціальній інженерії.

У підрозділі **2.2. «Освіта як транслятор культурних технік і соціальних технологій»** розкриваються ризики транскультурного розширення педагогізованої соціальної інженерії, яка сприяє зростанню модернізаційного потенціалу суспільства, але разом з цим створює ризики втрати буттєвої укоріненості людини, яка розривається між цінностями національної культури та космополітизмом. Як універсальна соціальна технологія, освіта посилює загальнолюдські цінності у різних соціальних технологіях, спрямованих або на загострення відносин між homo economicus та homo sociologicus, або на гармонізацію між ними. Але через те, що освіта є не тільки транслятором соціальних технологій, а й бере активну участь у їх розробці, вона також транслює й культурні техніки та цінності національних культур, акцентує національні пріоритети у модернізації сучасних соціумів.

У підрозділі **2.3. «Амбівалентний статус освіти у суспільстві знань»** розкриваються суперечливі тенденції розвитку освіти у суспільстві знань. З одного боку, освіта є конститутивним чинником суспільства знань, з іншого – через прискорення процесу старіння знань перетворює процес доступу до знань на чинник зростання відчуження людини засобами освіти. Вимога якісної освіти є імперативом суспільства знань, але реалізація цієї вимоги обмежується умовами рівня розвитку національно організованих соціумів. На рівні теоретичної моделі ця амбівалентність відходить на задній план через відкриття нових перспектив розвитку людської цивілізації. Але ще не чітко виражені прообрази суспільства знань на рівні емпірично даної освітньої реальності вже вказують на ризики деградації загального рівня освіти в тих інтеграційних

освітніх процесах, які позиціонують себе як конститутивні чинники становлення суспільства знань. Перехід сучасної освіти від домінування символічної культури до культури зображення може спровокувати ситуацію антропологічної кризи через дезорієнтацію людини в освітніх послугах, соціальна і культурна релевантність яких вимагатиме додаткової верифікації. Але як універсальна соціальна технологія, освіта здатна мінімізувати ці ризики через посилення гуманістичної спрямованості навчальних і виховних практик, які формують особистість відповідального автодидакта.

Третій розділ – «Основні технологічні аспекти взаємодії освіти та соціальних структур суспільства знань» – присвячено розкриттю функціонального діапазону освіти як універсальної соціальної технології у суспільстві знань.

У підрозділі 3.1. «Соціально-технологічний потенціал освіти упродовж життя» розкриваються можливості освіти у формуванні нової корпоративної культури, соціально орієнтованого бізнесу та культури свободи. Створення інфраструктури, необхідної для такої освіти, формування у людини потреби і розуміння необхідності постійно навчатись є водночас проявом міжпоколінної справедливості та соціальної відповідальності як з боку особистості, так і з боку держави. Курикулярна філософія освіти упродовж життя принципово відрізняється від філософії навчального плану традиційних освітніх інституцій. Вона має враховувати індивідуальні потреби людини, яка сама формує свою біографію. Освіта упродовж життя включає також соціальне та організаційне навчання, передусім навички раціонального використання часу та інших ресурсів, засвоєння нових культурних технік, знаходження та селекція яких відбувається у процесі становлення агентів та адресатів такої освіти через їхнє самопізнання. Значну роль тут відіграє філософська культура особистості. Соціокультурні контексти, у яких знаходиться її існування потребують філософсько-освітніх компетентностей для розробки індивідуалізованих стратегій освіти упродовж життя. Формування системи освіти для дорослих передбачає поєднання її мультиверсального потенціалу з трансверсальним способом функціонування її практик, здатних перетворюватись на соціальні і політичні ідеології, а також на практики соціальної інженерії з акцентуванням їхньої педагогічної складової. Пожиттєва освіта супроводжується практиками перевиховання. Соціально відповідальний бізнес виникає не спонтанно, а формується у відповідних освітніх і виховних практиках.

У підрозділі 3.2. «Соціально-технологічна функція освіти як один з чинників конституювання суспільства знань» розкривається суспільно-орієнтаційна функція освіти, яка задає напрям трансформаціям сучасних соціумів. Глобалізація освіти, створення глобалізованого ринку надання освітніх послуг активізує її соціально-технологічну спроможність, без чого може загальмуватись конституювання суспільства знань. Запобіганню соціальних патологій, які можуть перетворитись на структурні елементи суспільства знань, важливим моментом є демократизація освіти, синергія освітніх та політичних демократичних процесів. Адекватні відповіді на виклики, обумовлені прискоренням старіння знань, мають подолати

схематизацію відносин між Старим і Новим не тільки в рамках епістемних ситуацій, а й в ускладнених соціокультурних контекстах з невизначеністю соціального і цивілізаційного статусу Нового. Система освіти, щоб задовольняти соціальні та економічні потреби суспільства знань, має бути гнучкою, компетентнісно орієнтованою, бо на відміну від знань, компетентності мають значно більш довгий життєвий цикл, вони є ресурсом розвитку особистості, розподіл якого відповідає критеріям міжпоколінної та гендерної справедливості. Соціально-технологічна функція освіти в рамкових умовах суспільства знань розкривається у формуванні людини, здатної використовувати соціальні шанси суспільства знань для саморозвитку, який корелюється з розвитком суспільства. Нерідко локомотивом суспільства знань, разом із наукою, проголошується вища освіта та академічна спільнота, але не меншу роль тут відіграє й професійна освіта, яка за умов її постіндустріальної модернізації здатна здійснювати інтелектуалізацію світу праці. Дистанційна, медійна і дуальна освіта, разом із традиційними формами та інституціями прискорюють формування структур суспільства знань як у просторах національно організованих соціумів, так і на наднаціональному рівні.

У підрозділі 3.3. «Педагогізація суспільних відносин у сучасних суспільствах» аналізується тенденція моделювання рольової реальності постіндустріальних суспільств на зразок освітньої. Суб'єкт-суб'єктні відносини між Вчителем та Учнем, взаємозамінюваність цих ролей, їх взаємодія з рольовою реальністю світу науки переносяться у світ праці та у політичну реальність, де освітня політика тісно переплетена з соціальною. Успішний розвиток суспільства знань передбачає децентралізацію просторів їх виробництва, трансляції та дидактичної адаптації. Ці взаємодії формуються на зразок педагогіки співробітництва, яка задає модель антиавторитарної наукової та освітньої спільноти, здатної до командної роботи. Наукові школи доби раннього і пізнього Модерну трансформуються у тимчасові команди науковців, які вже під час здобуття освіти набули вміння і навичок командної роботи (team-work). Робота у команді мінімізує соціальну заздрість і сприяє засвоєнню норм постконвенціональної моралі серед науковців та в академічних спільнотах.

Прискорення соціокультурних трансформацій ускладнює суспільне життя, передусім процеси соціальної адаптації. Їх оптимізація потребує педагогічного втручання, стратегії якого передусім потребують філософсько-освітнього втручання. Педагогізація відносин між людьми у суспільстві знань водночас є чинником запобігання соціальних патологій у ньому, а також є м'якою формою деколонізації його життєвого світу, де сфера приватного життя і повсякденності зберігає свою специфічну культуру знань, яку можна відрізнити від офіційно визнаних.

У підрозділі 3.4. «Перспективи освітньої і суспільної модернізації України» аналізується стан вітчизняної освіти і перспективи її модернізації, яка є складовою модернізації суспільства у цілому. Трансформації українського суспільства у суспільство знань потребують чітко виваженої стратегії духовного оновлення України, а також її подальшого самоствердження як

незалежної держави, оскільки свобода і демократія є рамковими умовами модернізаційних трансформацій суспільного життя. У тому стані, в якому зараз знаходиться освіта в Україні, активізація її соціально-технологічної функції гальмується через замкненість цієї системи на собі. В українському суспільстві соціальний статус науковця, вчителя та вихователя є низьким. Через це агентами структурування соціального простору виступають олігархи, політиком і навіть криміналітет з відповідними виховними настановами. Освітня модернізація в Україні здатна бути соціально ефективною лише коли вона перестане бути наздоганяючою і здійснить модернізаційний прорив, необхідний для конституювання суспільства знань в освітньому і соціальному просторах країни.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження зроблено узагальнення результатів роботи щодо визначення соціально-технологічної ролі освіти в суспільстві знань, наголошені основні проблемні лінії його продовження, а також запропоновано рекомендації, які мають теоретичне та практичне значення. Вони конкретизовані в наведених нижче положеннях:

1. Філософсько-освітній аналіз соціально-технологічного аспекту сучасної освіти, її здатність виступати у ролі соціальної інженерії дозволяє уникнути надмірної соціологізації та політизації цього процесу, його культурно-антропологічного та педагогічного підґрунтя. Гуманізація соціальних і політичних замовлень, які адресуються освіті, у контрфактичних реаліях суспільства знань перетворюються на домінуючу стратегію соціальної інженерії, що дозволяє перенести нормативний ідеал освіченості з нормативної у функціональну і прагматичну площину, що релятивізує цей ідеал. Розуміння людиною своєї принципової освітньої незавершеності радикалізується у суспільстві знань і має різні сценарії усвідомлення цього моменту: від мотивації до освіти упродовж життя, до переживання трагедій аутсайдерства через соціально неадекватну освіту.

2. Кореляції, що існують між станом освіти і життєдіяльністю соціуму та індивіда у суспільстві знань, а також зв'язки між освітніми практиками і соціальною інженерією є когерентними. Через це саморепрезентація освіти як універсальної соціальної технології постіндустріальних соціумів стає можливою лише у сфері контрфактичності – як гуманізована стратегія модернізації системи освіти і суспільного життя сучасних соціумів, об'єднуючою ланкою яких виступає людина.

3. Зміна ролі освіти у суспільстві знань обумовлена зміною інфраструктури духовного виробництва та підготовлена становленням інформаційної субкультури, доступ до якої відкривається через освіту. Перехід від символічної культури до культури зображення спричиняє ускладнення когнітивної ситуації у суспільстві знань і розширює діапазон культурних технік, необхідних для повноцінного існування сучасної людини. Ці техніки,

оволодіння якими є інтегральною характеристикою комп'ютерної грамотності, змінюють роль освіти, створюючи передумови для її функціонування як універсальної соціальної технології.

4. Через прискорення процесу старіння знань у суспільстві знань їхня дидактична адаптація має супроводжуватись наздоганяючою аргументацією та розробкою нових навчальних технологій. Це розширює соціальний запит до педагогічної науки, яка має розробляти рекомендації для підвищення ефективності не тільки інституалізованої освіти, а й для інших форм і практик надання педагогічної педагогіки.

5. Функціонування освіти як універсальної соціальної технології можливе лише за умов розвинутої демократії у суспільстві знань, де забезпечується рівний доступ до цього невичерпного ресурсу. Освіта як універсальна соціальна технологія формує відповідальних суб'єктів соціальної та наукової творчості. Прозорість процесів здобуття і застосування знань передбачає наявність у членів суспільства знань епістемної компетентності, яка дозволить здійснювати селекцію різних типів знань та висуває вимогу дотримання норм постконвенціональної моралі, щоб мінімізувати ризики використання знання у маніпулятивних цілях.

6. Педагогізація суспільного життя у добу прискорених соціокультурних трансформацій постіндустріального зразка обумовлюється зростанням вимог до соціального навчання, яке має відповідати також і викликам глобалізації. Це вимагає синтезу педагогічної і комунікативної раціональності, щоб уникнути ризиків репресивних та авторитарних виховних практик на усіх рівнях суспільного життя. Зростання емансипаторського потенціалу навчальних і виховних практик соціальної педагогіки є передумовою гармонізації суспільних відносин у процесі конституювання суспільства знань.

7. Освіта у структурних змінах постіндустріального зразка демонструє дві протилежні тенденції, між якими існує діалектичний взаємозв'язок: розчинення у соціальному і самоствердження у соціальному. Просвітницька топографія освіти як «педагогічної провінції» замінюється на усвідомлення всеприсутності педагогіки у життєдіяльності соціумів, досвід самоорганізації яких закріплюється у суспільній свідомості як соціально-педагогічний досвід ситуативно змінюваних суб'єктів соціального навчання, які через процедуру самоопису і самопостереження здійснюють самооб'єктивацію.

8. Взаємопроникнення педагогічних практик і соціальної політики дає підстави для розгляду суспільного саморозуміння освіти як освітньої ідеології. Її узгодженість або дивергенція з офіційними політичними ідеологіями багато у чому залежить від суспільного визнання освіти як чинника гідного існування кожного члена суспільства. В українському суспільстві освітня проблематика опинилась за межами дискурсу гідності, що гальмує його перетворення на суспільство знань.

9. Наздоганяюча модернізація, модель якої домінує у реформаторських зусиллях українських політиків, гальмує розвиток науки і освіти. Діяльне ж сприяння розвитку освіти полягає у підтримці стратегій

реформування освіти, спрямованих на переструктурування соціального простору на зразок освітнього, поширенні освітньої ідеології та окремих освітніх технологій, широкого залучення освітніх цінностей у суспільне життя. У цих процесах значне місце посідає світоглядне виховання, завданням якого є формування світоглядної культури відповідальної особистості, здатної критично мислити і приймати відповідальні рішення, особливо коли йдеться про соціальну інженерію. Однією із важливих проблем в освіті має стати формування людини з ноосферним мисленням, без якого неможливе виживання людства на планеті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Брацун І.Л. Феномен маніпуляції крізь призму освітніх впливів / І.Л. Брацун // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К., 2013. – Вип. 78 (11). – С. 283-286.
2. Брацун І. Л. Взаємодія освіти і суспільства: історія та сучасність / І.Л. Брацун // Гуманітарний вісник: Всеукраїнський збірник наукових праць. - 2013. – Вип. 3. - С. 147.
3. Брацун І.Л. Зміни у світогляді людини під впливом процесів соціальних трансформацій / І.Л.Брацун // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 665-666. Філософія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 51-56.
4. Брацун І.Л. Освіта як інститут суспільства / І.Л. Брацун // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. 119. – С. 83-95.
5. Брацун І.Л. Освіта як суспільна технологія / І.Л.Брацун // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». / ред. колегія : І. Д. Пасічник, М. О. Зайцев та ін. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 15. – С.27-32.
6. Брацун І.Л. Конститутивна роль у структуруванні суспільства знань як педагогізованої освітньої реальності / І.Л.Брацун // Вісник ХНПУ. Серія «Філософія». – Харків, 2016. – Вип. 47 (II). – С. 167-175.

Стаття у закордонному науковому виданні:

7. Bratsun I. L. Society as a concept: the features of a modern society /I. L. Bratsun // European Applied Sciences. – 2014. - № 4 (April).

АНОТАЦІЯ

Брацун І. Л. Роль освіти як соціальної технології у суспільстві знань. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2017.

У дисертації здійснено обґрунтування конститутивної ролі освіти у структуруванні суспільства знань як педагогізованої соціальної реальності. Доведено, що освіта є універсальною освітньою технологією, яка упорядковує сукупність пізнавальних та комунікативних процедур та операцій, через які відбувається продукування, трансляція та обробка суспільно значущих знань. Гуманізація соціальних і політичних замовлень, які адресуються освіті, у контрфактичних реаліях суспільства знань перетворюються на домінуючу стратегію соціальної інженерії, що дозволяє перенести нормативний ідеал освіченості з нормативної у функціональну і прагматичну площину, що релятивізує цей ідеал.

З'ясовано, що освіта у структурних змінах постіндустріального зразка демонструє дві протилежні тенденції між якими існує діалектичний взаємозв'язок: розчинення у соціальному і самоствердження у соціальному.

Ключові слова: освіта, освітня реальність, соціальна інженерія, соціальна технологія, суспільство знань, ідеал освіченості, педагогізована соціальна реальність, освіта упродовж життя, регіоналізація освіти.

Брацун И. Л. Роль образования как социальной технологии в обществе знаний. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 2017.

В диссертации обоснована конститутивная роль образования в структурировании общества знаний как педагогизированной социальной реальности. Доказано, что образование является универсальной образовательной технологией, которая упорядочивает совокупность познавательных и коммуникативных процедур и операций, по которым происходит продуцирование, трансляция и обработка общественно значимых знаний. Гуманизация социальных и политических заказов, которые адресуются образованию, в контрфактических реалиях общества знаний превращаются в доминирующую стратегию социальной инженерии, позволяет перенести нормативный идеал образованности с нормативной в функциональную и прагматическую плоскости, что релятивизирует этот идеал.

Установлено, что образование в структурных изменениях постиндустриального образца демонстрирует две противоположные тенденции между которыми существует диалектическая взаимосвязь: растворение в социальном и самоутверждение в социальном.

Обосновано, что корреляции, существующие между состоянием образования и жизнедеятельностью социума и индивида в обществе знаний, а также связи между образовательными практиками и социальной инженерией, являются когерентными. Поэтому саморепрезентация образования как универсальной социальной технологии постиндустриальных социумов

становится возможной только в сфере контрфактичности - как гуманизированная стратегия модернизации системы образования и общественной жизни современных социумов, объединяющим звеном которых выступает человек.

Установлено, что изменение роли образования в обществе знаний обусловлено изменением инфраструктуры духовного производства и подготовлено становлением информационной субкультуры, доступ к которой открывается через образование. Переход от символической культуры к культуре изображения вызывает осложнения когнитивной ситуации в обществе знаний и расширяет диапазон культурных техник, необходимых для полноценного существования современного человека. Эти техники, овладение которыми является интегральной характеристикой компьютерной грамотности, меняют роль образования, создавая предпосылки для его функционирования как универсальной социальной технологии.

Обосновывается, что через ускорение процесса старения знаний в обществе знаний их дидактическая адаптация должна сопровождаться догоняющей аргументацией и разработкой новых учебных технологий. Это расширяет социальный запрос к педагогической науке, которая должна разрабатывать рекомендации для повышения эффективности не только институализированного образования, но и для других форм и практик педагогики. Функционирование образования как универсальной социальной технологии возможно лишь при условии развитой демократии в обществе знаний, где обеспечивается равный доступ к этому неисчерпаемому ресурсу. Образование как универсальная социальная технология формирует ответственных субъектов социального и научного творчества. Прозрачность процессов получения и применения знаний предполагает наличие у членов общества знаний эпистемной компетентности, которая позволит осуществлять селекцию различных типов знаний, и выдвигает требование соблюдения норм постконвенциональной морали, чтобы минимизировать риски использовать знания в манипулятивных целях.

Установлено, что педагогизация общественной жизни в эпоху ускоренных социокультурных трансформаций постиндустриального образца обусловлено ростом требований к социальному обучению, которое должно отвечать также и вызовам глобализации. Это требует синтеза педагогической и коммуникативной рациональности, чтобы избежать рисков репрессивных и авторитарных воспитательных практик на всех уровнях общественной жизни. Рост эмансипаторского потенциала учебных и воспитательных практик социальной педагогики является предпосылкой гармонизации общественных отношений в процессе конституирования общества знаний.

Образование в структурных изменениях постиндустриального образца демонстрирует две противоположные тенденции, между которыми существует диалектическая взаимосвязь: растворение в социальном и самоутверждения в социальном. Просветительская топография образования как «педагогической провинции» заменяется на осознание всеприсутствия педагогики в жизнедеятельности социумов, опыт самоорганизации которых закрепляется в

общественном сознании как социально-педагогический опыт ситуативно изменяемых субъектов социального обучения, через процедуру самоописания и самонаблюдения осуществляют самообъективацию. Взаимопроникновение педагогических практик и социальной политики дает основания для рассмотрения общественного самопонимания образования как образовательной идеологии.

Ключевые слова: образование, образовательная реальность, социальная инженерия, социальная технология, общество знаний, идеал образованности, педагогизированная социальная реальность, образование в течении жизни, регионализация образования.

Bratsun I.L. The role of education as a social technology in the knowledge society. - Manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of Philosophy in 09.00.10 specialty – philosophy of education. Kharkiv National Pedagogical University after G. S. Skovoroda. - Kharkiv, 2017.

The thesis presents a study of the constitutive role of education in structuring the knowledge society as pedagogised social reality. It is proved that education is a universal educational technology that organizes a set of cognitive and communicative procedures and operations, through which the production, transmission, and treatment of socially significant knowledge take place. Humanization of social and political orders devoted to education in contra-factual realities of the knowledge society become the dominant strategy of social engineering, which allows transferring normative ideal of education from normative into a functional and pragmatic level that relativizes this ideal.

It was found that education in structural changes of the post-industrial model shows two opposing tendencies, between which there is a dialectical relationship: blending in the sociality and self-affirming in the sociality.

Keywords: education, educational reality, social engineering, social technology, knowledge society, the ideal of education, pedagogized social reality, lifelong education, regionalization of education.